

‘Partici

Een gesprek over kernversterking, draagvlakken en sociale complexiteit

patie is een burgerplicht’

Het mag ondertussen wel duidelijk geworden zijn: de nieuwe Vlaamse Bouwmeester Leo Van Broeck maakt van kernversterking een speerpunt in zijn communicatie. Volgens hem een pure noodzaak, maar is de rest van Vlaanderen daar ook van overtuigd? Voor een verandering van ons ruimtegebruik is er niets minder dan een mentale aardverschuiving nodig – bij burgers, politici, overheden, bedrijven, ... De hamvraag is: hoe krijg je al die partijen rond dit ene agendapunt geschaard? En dan komt het woord ‘draagvlak’ al snel naar boven...

Op 11 november kwamen in het atelier van de Vlaams Bouwmeester experts uit diverse hoeken samen voor een gesprek dat bovenstaande vraag centraal stelde.

Wil ‘de burger’ opstaan?

OSWALD DEVISCH Het draagvlak voor kernversterking is er bij professionals, maar je moet ook lokale besturen en vooral de eindgebruiker, de bewoner, erbij betrokken krijgen. Leo, hoe kan je dat doen vanuit jouw rol?

LEO VAN BROECK | Wanneer we het over de nood aan kernversterking hebben, is het belangrijk naar de achterliggende oorzaken te kijken. We komen uit een eeuwenoude traditie van antropocentrisch ruimtegebruik: de mens eigent zichzelf alle ruimtelijke rechten toe en staat er nog niet voldoende bij stil dat we met 8,7 miljard levensvormen zijn. En die andere levensvormen hebben – behalve een lage CO₂-uitstoot, *clean economy* en allerlei *soft mobility technology* – iets nodig dat de mens blijkbaar moeilijk kan maken: ‘plaats’. Het idee dat we voor de keuze staan – de aarde delen, of ze laten kapot gaan – zit niet in ons maatschappelijk discours. Daardoor vertrekken participatietrajecten met een fundamentele achterstand: we moeten om te beginnen mensen bewust maken van de overdruk die door ons ruimtegebruik is ontstaan. Ten tweede: participatie heeft volgens mij te maken met regie, met het voorkomen van misverstanden en het verstrekken van diepgaand inzicht. De doorsnee burger is geen professional, maar de problematiek van ruimtegebruik en kernversterking is evenmin *rocket science*. De meeste mensen herkennen het in hun dagelijkse leven. We staan allemaal in de file. Er sterven viermaal meer mensen in autoverkeer bij verkavelingsbewoners dan bij

stedelingen. Mensen beginnen te zien dat aan suburban wonen een zwaar prijskaartje hangt.

Mijn voornaamste punt vertrekt van een boutade: inspraak zonder inzicht, leidt tot uitspraken zonder uitzicht. Je moet de burger inzicht geven in het alternatief, de oplossing. De burger informeren dus, en hem zijn eigen belang tonen. En wat ook belangrijk is: neem burgers au sérieux. Zorg ervoor dat ze vroeg genoeg in een werksessie kunnen ventileren wat er in hun buurt al jaren wringt of waar ze van dromen – met de bedoeling dat ze op langere termijn het heft zélf in handen gaan nemen.

JOKE QUINTENS | Je gaf dat al enigszins aan, Leo: onderschat de kracht van de burger niet. Hij of zij is vaak degene die het bij het rechte eind heeft. De administratie van de stad Genk is heel bewust rond kernversterking bezig. Ze hebben een groeimodel voor 2050 uitgeschreven, maar er zal veel politieke moed nodig zijn – ook op lokaal niveau – om dat plan goed te keuren en uit te voeren. Waar gaat het over aan het einde van de rit? Over centen, over rechten, eigendommen, en over ‘de burger’. Heel veel mensen op lokaal vlak, en zeker op politiek niveau, denken in plaats van die burger, en dan houdt het al op. Je mag nog zoveel goede voornemens hebben om Vlaanderen te overtuigen

TEKST

■ Koen Raeymaekers
hoofdredacteur Ruimte

DE DEELNEMERS

■ Leo Van Broeck, Vlaams Bouwmeester
■ Joke Quintens, voormalig schepen Wijkontwikkeling, Participatiebeleid, Gelijke kansen, Leefmilieu en Duurzaamheid Stad Genk / oprichter co-creation company Dwarsdenkers
■ André Loeckx, emeritus hoogleraar Departement Architectuur, Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening van de KU Leuven / Voorzitter Jury Stadsvernieuwingprojecten Vlaamse Gemeenschap
■ Hella Rogiers, directeur bureau Common Ground

MODERATOREN

■ Liesbeth Huybrechts, doctor-assistent Faculteit Architectuur & Kunst, UHasselt
■ Oswald Devisch, hoofddocent Faculteit Architectuur & Kunst, UHasselt

Foto: Michiel De Champs

aan kernversterking te werken, als het lokale niveau niet meegaat, sta je nergens. Ik vind dat Vlaanderen lokale besturen duidelijke instrumenten moet bieden om dat te kunnen waarmaken. Het gemakkelijkste is natuurlijk een grote pot geld die iedereen uitkoopt waar nodig, maar dat is een utopie. Er is meer nodig. Dat zijn voor mij dus de twee zaken. Moed, bevlogenheid, het creëren van een buzz die bewoners meetrekt. En de nodige instrumenten.

ANDRÉ LOECKX | 'De burger is vaak degene die het bij het rechte eind heeft', hoor ik hier en 'het draagvlak ligt vooral bij eindgebruikers'. Ik ben het daar niet helemaal mee eens. Gezien de duur van vele stadsprojecten moeten de meeste eindgebruikers nog geboren worden. Wie je nu bevraagt, is niet de eindgebruiker. Als ik de slagzin van Leo hoor 'inspraak zonder inzicht, leidt tot uitspraken zonder uitzicht' en van Joke 'je moet de burger niet onderschatten', denk ik: als ik naar het kiesgedrag kijk, dan zou ik pakweg 60 procent van de burgers wantrouwen, omdat die blijkbaar een opvatting over maatschappij, ruimte en sociale rechtvaardigheid huldigen waarin begrippen als duurzaamheid, diversiteit en dichtheid niet passen. 'De burger' bestaat niet. Er zijn burgers die in een coalitie zullen meestappen die bijvoorbeeld werk maakt van verdichting, maar een aantal niet. Men kan dit verschil vertalen in klare keuzes en een programma. Kernversterking kan onderdeel worden van een politiek programma. Voor mij is de vraag naar een draagvlak de vraag naar het opbouwen van een politiek draagvlak. Het is belangrijk dat je niet op een algemene consensus mikt, maar een klare scheidingslijn aanbrengt, zodat degenen die zijn meegegaan zich ook kunnen engageren. Het is dus niet zomaar 'de burger heeft gelijk'. In veel gevallen heeft hij ongelijk.

HELLA ROGIERS | Eigenlijk gaat het over twee zaken. Eén: welke visie moet je hebben? Het is belangrijk dat een overheid die visie op alle niveaus deelt. En twee: hoe krijg je de burgers mee, wetende dat je beleid afhankelijk is van hen, niet in het minst om verkozten te worden. Als je kijkt naar de complexiteit van ruimtelijke projecten, zie je dat die duidelijk in kaart gebracht is, behalve als het gaat over participatie. Er is geen algemene methodiek of een stappenplan om die sociale complexiteit aan te pakken. Om in een project van a naar b te geraken, weet je welke stappen er gezet moeten worden, dat is een lineair gegeven. Terwijl sociale complexiteit net een proces is, en geen project.

LEO VAN BROECK | Die sociale complexiteit drijft vaak op angsten. Wat gaat het mij kosten? Wat ga ik eraan verliezen? Veiligheid op straat. Verkeer, mobiliteit ... En dan denk ik dat jouw opmerking over instrumenten heel belangrijk is, Joke. Ik denk dat je de spanning uit de soci-

ale complexiteit kunt weghalen door instrumenten te maken die de bevreesde burger een veilig gevoel bezorgen. Zo kan je bijvoorbeeld grondruilmethodieken ontwikkelen waarbij planschade gecompenseerd wordt door de meerwaarde die je verdichting veroorzaakt – zodat je dus die pot geld máákt in plaats van hem uit de staatskas te halen. Genk is er een keer in geslaagd om spontaan een aantal grondeigenaars samen te zetten in een sporthal en te zeggen 'we gaan, in plaats van – pakweg – 40 villa's op aparte kavels, op één hoek van die zone 80 appartementen bouwen'. Die mensen hebben allemaal ja gezegd. Hun grond ging naar de natuur, er werd niet op hun kavel gebouwd, maar als ze 12 procent van de gronden in portefeuille hadden, kregen ze 12 procent van het vastgoedrendement.

Coalition of the willing

LIESBETH HUYBRECHTS Er heerst blijkbaar een algemene angst om iets te ondernemen omwille van dat stereotiepe beeld van 'de burger'. We hadden het hier ook over het blootleggen van sociale complexiteit – iets waar we onzeker over zijn en methodieken voor nodig hebben. Joke, wat zijn jouw bevindingen op dat vlak?

JOKE QUINTENS | Ik ben een overtuigd voorstander van 'samen stad maken'. En niet van: 'Wij hebben een idee en vragen de burger om feedback'. Als je kijkt naar de basis, zie je dat er enorm veel bottom-up gebeurt waarvan we het bestaan niet eens vermoeden. Op een bepaald moment hebben we een mapping gedaan van transitie-initiatieven in Genk. En dat waren er bijna honderd. Hoeveel mensen daarmee bezig zijn!

Samen stad maken is voor mij echte participatie. Dat gaat over een overtuiging. En niet alleen met de bedoeling om draagvlak te creëren om je plannen er door te krijgen, want dan ben je opportunistisch bezig. Ik ben ervan overtuigd dat de kennis, ervaring, goesting en creativiteit van burgers ook voor betere oplossingen kunnen zorgen. Ik wil hier even een verhaal delen dat me onlangs overkwam. In 2012 wordt er aangekondigd dat Ford sluit. Grote ramp, veel mensen verliezen hun job. We vonden, samen met een aantal procesbegeleiders uit Vlaanderen en Nederland, dat we mensen terug een perspectief moesten geven door samen na te denken over de toekomst na Ford. Op C-Mine hebben we toen mensen samengebracht die zin hadden om daaraan mee te doen. Mensen van werkgeversorganisaties, vakbonden, huisvrouwen, Ford-arbeiders ... dé burger! Daar zijn schitterende ideeën uit gekomen. We zijn met een aantal vrijwilligers naar de expertengroep van het SALK¹ gestapt om hen die ideeën te

1 Strategisch Actieplan voor Limburg in het Kwadraat

overhandigen. En wat gebeurde er daarna? Niets, daar is het gestopt. Het klassieke geval van de ivoren toren: de mensen die bezig waren met de economische redding van Limburg keken een beetje neer op al die aangereikte suggesties. Ben je dan verbaasd dat de burger die hele bedoening negatief bekijkt?

Natuurlijk, de ene mens is de andere niet. Vanuit het lokaal beleid heb ik twee types burger leren kennen. Ten eerste: degenen die zichzelf als een klant zien ('Ik stoort me aan het zwerfvuil in mijn straat, maar kom jij het maar voor mij oprapen.'). Maar je hebt ook heel wat mensen, die niet noodzakelijk de grote denkers zijn, maar bijvoorbeeld zin hebben om een *free little library* in een bushokje te hangen. Wel, daarvoor heb ik ambtenaren bijna de arm moeten omwringen. 'The next big thing, will be a lot of small things'. Daar ligt de échte verandering. Het moet niet altijd uitgaan van dat grote plan waar je iedereen van moet overtuigen.

LEO VAN BROECK | De burgers hebben terreinkennis, dat klopt. Dus die moet je oogsten. Maar in jouw geval, Joke, heb je nog altijd een regisseur nodig, die de onzin filtert van de zin. Wat André zegt – dé burger bestaat niet – blijft gelden, denk ik. De burger bestaat niet, maar in de 'wolk' van burgers zit wel humus waar van alles kan uitkomen.

JOKE QUINTENS | Bij participatie moeten we meer aandacht besteden aan vaardigheden en skills. Bij burgers, maar ook bij wetenschappers, lokale politici, ambtenaren, het middenveld, organisaties.

LEO VAN BROECK | Communicatie is daarbij ontzettend belangrijk. Dat is misschien hét belangrijkste: communicatievaardigheden, luisterbereidheid.

HELLA ROGIERS | In dat verband vraag ik me af: waar ergens in het traject moet je die juiste vraag stellen: 'hoe kunnen we ons project nog beter maken'? Als je die vraag pas stelt op het moment dat er al een plan is, valt er niet veel meer te verbeteren. Ik wil jullie de bestekken niet oplijsten waarin ontwerpers gevraagd wordt plannen uit te tekenen tot en met de toiletten, terwijl er tegelijk een groot vraagstuk ligt rond participatie. Dan moet je je afvragen: waarover willen we nog participeren? Toch niet over de bomen die in het park mogen komen? Hoe vaak horen we niet tijdens projecten: 'Het loopt allemaal goed, we horen niets, laat ons nog niet communiceren.' Tot het plan er ligt en er omwille van vergunningen en openbare onderzoeken geen andere keuze blijft dan naar buiten te komen. En dan is de verbazing groot dat de duizend-en-één keuzes die onderweg werden gemaakt – en dat waren géén keuzes tussen zwart/wit, maar

'ALS JE DE BURGER PARTICIPATIERECHTEN GEEFT, MOET HIJ ZICH DAAR OOK NAAR GEDRAGEN.'

[LEO VAN BROECK]

heel wat grijs – door de mensen wél worden gezien als zwart of wit. Het is immers een eindproduct, terwijl de geconsulteerde mensen niet mee zijn met alle gemaakte keuzes. Het draait dus ook om *joint fact finding* en mensen betrekken bij het afwegen van moeilijke keuzes en vragen.

LEO VAN BROECK | Akkoord. Maar als je de burger participatierechten geeft, moet hij zich daar ook naar gedragen. Zo herinner ik me een geval in een binnengebied in Gent, waar een bedrijfje zijn duurzaamheid energetisch wou activeren en demonstreren door er een windmolentje te zetten. Er woont in dat binnengebied ook iemand die in een achterkamer een leesplekje heeft. Welnu, de zonnestralen vielen gedurende drie dagen per jaar doorheen de wiken van dat molentje, wat voor enig lichtflikker in dat leesplekje zorgde. In plaats van zich om te draaien en zijn boek verder te lezen, is die man naar de Raad van State gestapt en heeft hij het zover gekregen dat die windmolen werd afgebroken. Dat burgers degelijke projecten kunnen tegenhouden, zonder dat het bewezen is dat het algemeen belang bedreigd wordt, vind ik onbegrijpelijk. Je zou dat moeten kunnen doorrekenen. Als kan aangevoerd worden dat die burger uit eigenbelang twee miljoen schade veroorzaakt heeft aan een groot project, moet hij dat ophoesten. Zodat men voorzichtiger wordt met het lanceren van wat men een 'schadelijk geding' noemt.

ANDRÉ LOECKX | Volgens mij gaat het altijd om de lokale termen van een politieke strijd tussen verschillende maatschappijbeelden die niet zomaar compatibel zijn. Voor mij gaat het om een *'coalition of the willing'*, in functie van een bepaald maatschappijbeeld. Al die grote en kleine ruimtelijke kwesties waar inderdaad iedereen mee zit, zijn grondstof voor een politisering die eindelijk weer ergens over gaat. Een tweede punt waarbij ik bedenkingen heb, Joke, is wat je zei over de experts en die 'ivoren toren'. Eerlijk gezegd mag die ivoren toren voor mij wat groter en sterker zijn, want ik vind dat onze discipline het tegenwoordig laat afweten, zeker wat toepasbare en dus noodzakelijkerwijze transdisciplinaire kennis betreft. Hoeft uiteraard geen 'toren' te zijn, ik heb het liever over een 'tuin'. Maar ik zou in ieder geval willen dat er meer en sterkere kennis, meer argumenten door de experts gegenereerd worden. En ten slotte: die *'Next big thing will be a lot of small things'*... Ik heb daar mijn twijfels over. Met alleen 'a lot of small things' kom je er niet, want dan laat je de grote dingen over aan andere krachten en belangen. Dan wordt er voor jou gekozen welk verkeerssysteem er wordt ingevoerd, welke richting je economie uitgaat, hoe de sociale zekerheid zal evolueren, wie waar kan wonen.

Eén project, drie actoren

LIESBETH HUYBRECHTS Er wordt veel gesproken over een kwaliteitsfilter, maar hoe organiseer je gezamenlijk zo'n filter? En het genereren van die 'coalition of the willing', waarin iedereen kennis en ervaring inbrengt – André, hoe kijk je daar vanuit jouw domein tegenaan?

ANDRÉ LOECKX | *For the record*: mijn basis zijn de stadsvernieuwingsprojecten². We zijn daar twaalf jaar mee bezig geweest: 50 projecten in de steigers, 120 projecten beoordeeld. Eigenlijk waren al die projecten oefeningen in samenwerking tussen sectoren, bestuursniveaus en partners met uiteenlopende belangen, in het realiseren van een draagvlak dus, zoals omschreven in het Witboek. Maar daartoe moesten de auteurs ervan zelf de taal leren begrijpen van de politie, de planners, de juristen, de bestuurders, de ontwerpers, de ecologisten, de politieke wetenschappers, de actiegroepen... Maar goed, participatie... Ik denk dat kernversterking participatief zal zijn of dat het niets zal worden. Ik heb daarbij een drietal vragen waar ik zelf het antwoord niet op weet.

Eén: wie heeft zeggenschap over de stad? Is dat diegene die rond de tafel zit in een participatiesessie? Of die een microfoon onder zijn neus krijgt? En vooral, wat met aspecten van de lange duur? Heel wat stadsvernieuwing gaat over structurele, ecologische correcties die belang hebben voor de volgende generatie. En dat zorgt voor een probleem. 'Onmiddellijkheid' zit in de meeste participatiemethodieken ingebakken: workshops, interviews, stoom aflaten, sociale media, straatanimatie... Maar er zijn weinig participatieve technieken die ook de lange duur vatten.

Een tweede ding: in heel wat stadsvernieuwingsprojecten zijn naast al die kleine dingen – die zeer nuttig en nodig zijn - structurerende dimensies nodig, die van een andere schaal en aard zijn dan het werken aan de marge, het restgebied. Ik krijg er stilaan de mazelen van: de acupuncturale stedenbouw, of het zinvol gebruik van overschotten of uiterst lokale zingevingsstrategieën. Dat is prima, maar daar zit een verdoken keuze voor de marge in. En wat met het centrum? Wie heeft daar zeggenschap over? Als de participatieve energie niet gekanaliseerd wordt naar de grote dingen, dan gaan anderen daarover beslissen. Niet noodzakelijk lokaal, niet Vlaanderen, niet België en zelfs niet Europa. De beslissingen kunnen nog van elders komen.

Die 'marginalisering' heeft overigens ook een ideologische dimensie. Bottom-up initiatieven vieren eigenlijk de 'kleine coalitie': wie is er allemaal met ons en met wie gaan we verder? Het eigen gelijk, gekop-

peld aan het afwijzen van andere actoren, leidt naar het terugplooiën op een soort zelfhulp-welvaartsvoorziening. De overheid zegt: 'we hebben geen centen meer'. Het neoliberalisme zegt: 'we hebben geen overheid meer'. Als je dan in een participatie-community zit die wél een volkstuintje kan realiseren, ben je goed af, maar als je geen toegang tot zo'n community hebt...

OSWALD DEVISCH Dat laatste heeft toch niks met stadsvernieuwing te maken?

ANDRÉ LOECKX | Net wel. Want wat stellen wij daar met de stadsvernieuwingsprojecten tegenover, *tant bien que mal*? Coproductie. Coproductie van drie actoren, drie opdrachten en één project. Wie zijn dat? De overheid. Die móét mee, die staat in principe nog altijd voor het collectief belang en de herverdeling van welvaart, ook ruimtelijke herverdeling. De privésector, die staat idealiter voor *fair trade*, voor een bloeiende bouw- en woningmarkt. En de ontwikkelaars in die sector, die moeten leren nieuwe producten ontwikkelen, net zoals Samsung en Apple dat doen, in plaats van de huidige marktfragen te bedienen. En de derde actor: de civiele maatschappij, die staat voor solidariteit, uitwisseling, samenlevingsopbouw. Dat zijn de actoren binnen één project. De drie pijlers van het draagvlak. Als één ervan het laat afweten, valt het spel in elkaar. Dat betekent dat ze allemaal moeten leren deelnemen als coproducenten, verantwoordelijkheid nemen, delen in de lasten en lusten. Ze dienen een gemeenschappelijk profijt te vinden dat ze apart niet vinden. Om dat te doen hebben die drie partners capaciteitsopbouw nodig. En oefeningen 'in het echt'. Wat mij betreft zijn stadsprojecten daarvoor een geschikte proefbaan.

LIESBETH HUYBRECHTS Waar zitten bij die drie actoren – overheid, privé, civiele maatschappij – de ontwerpers?

ANDRÉ LOECKX | De ontwerper biedt het ruimtelijk platform. Aldo Van Eyck zei: wij moeten niet proberen de civiele dynamieken bij de lurven te vatten, in stukjes te knippen en voor elk stukje een precieze ontwerpoplossing te bedenken. Wij moeten proberen een ruimtelijk platform, een *'dancing ground'* te bieden waarop de complexiteit van het sociale zijn gang kan gaan. En om dat te doen moeten we verdomd goed kunnen ontwerpen en steunen op onze drie grote paradigma's: de volksarchitectuur, de historische architectuur, het modernisme...

LEO VAN BROECK | Wat het maken van dat platform betreft: dan moet de ontwerper veel vroeger aan tafel komen. Er zijn initiatieven die al drie, vier jaar lopen, vooraleer men begint te denken: oh, we hebben een landschapper en een ontwerper en een stedenbouwkundige nodig. Terwijl al heel veel impliciete ontwerpbeslissingen genomen zijn. Wat we nu gaan proberen – en dat slaat ook op kernversterking en parti-

cipiatietrajecten – is de hele machine die de regelgeving maakt, te verbouwen. Eigenlijk is regelgeving de belangrijkste vorm van ontwerpen. Heel veel innovatie kan – lees: mag – niet, omdat we met een archaische apparatuur zitten qua regelgeving. Heel wat participatieconflicten vinden hun oorzaak in tegenstrijdige of dysfunctionele aspecten van regelgeving. Vele participatietrajecten gaan over: 'We mogen niet hoger bouwen dan x verdiepingen, dus moeten we elders gaan bouwen'. Terwijl de buurt zegt: je zou beter dáár bouwen en je zou beter een park maken. Maar in dat geval moet je wat hoger kunnen bouwen, en dat mag niet van het BPA en als we het BPA moeten herzien zijn we weer twee jaar kwijt. En zo ontstaat een probleem dat niet het essentiële vraagstuk was: 'hoe gaan we in deze buurt huisvesting mengen met mobiliteit, crèches, winkels en scholen'. Er ontstaat een probleem rond de vraag: het kan niet in het RUP, dus hoe kunnen we daar nu uit geraken? Vaak zijn we na twee jaar, met een heel team van betrokkenen – bewoners, ontwerpers enz. – aan een probleemstelling aan het werken die niet eens de originele vraag is, maar een soort afgeleid, kafaikaans monster waar iedereen een grootste gemene deler probeert uit te halen. Daarop gaan we de volgende vier jaar dus inzetten: met de overheid werken aan een nieuwe machine die regelgeving maakt.

ANDRÉ LOECKX | Ook *binnen* de regelgeving kan je nog heel wat doen. Bij onze eerste oproep voor stadsvernieuwingsprojecten in 2004 kregen we een hoop voorstellen die werkelijk ondermaats waren. Daarop hebben we de zogenaamde conceptsubsidies gelanceerd, waardoor nu voorafgaand aan een project een concept kan ontwikkeld worden dat steunt op sociale kennis en ontwerpend onderzoek. Eigenlijk een soort aftasten: wat is hier ruimtelijk mogelijk? Wat wil de ontwikkelaar? Wat willen de eigenaars? Waar zitten hier de gevoeligheden en noden? Kan de civiele maatschappij mee aan de kar trekken? Zijn er al ontwerpen in omloop? Wat is er tot nu toe bedacht? Zijn er bestuursleden die trekken, of tegentrekken? En hoe kan dat allemaal samengebracht worden in een samenhangend ruimtelijk platform om daarmee de negotiatie te beginnen?

OSWALD DEVISCH Daarmee leg je wel veel verantwoordelijkheid bij de ontwerper om de dans te leiden. We waren en worden er nog altijd niet voor opgeleid. Heb je in de loop der jaren andere types van bureaus of ontwerpers zien ontstaan?

ANDRÉ LOECKX | Ja, ten eerste een ander kaliber van 'stadsontwikkelaars' bij de lokale besturen die we ondersteund hebben en die 'mee' zijn. Neem Genk, Eeklo, Sint-Niklaas, Aalst vandaag, tegenover 20 jaar geleden: groot verschil, hoor. Ten tweede valt ook bij de ontwerpers behoorlijk wat vooruitgang te bespeuren. Heel wat jonge bureaus zijn

'DE ONTWERPER MOET PROBEREN EEN RUIMTELIJK PLATFORM, EEN "DANCING GROUND" TE BIJEN WAAROP DE COMPLEXITEIT VAN HET SOCIALE ZIJN GANG KAN GAAN.'

[ANDRÉ LOECKX]

een nieuwe weg ingeslagen, ik denk dat daar een nieuwe capaciteit ontstaan is. Maar je hebt gelijk, Oswald, tot ons beider scha en schande: in het onderwijs kan er nog veel gebeuren.

HELLA ROGIERS | In de praktijk zie ik dat het voor ontwerpers niet altijd makkelijk is om dat te doen. Het is één ding om een ontwerp te maken, maar zo'n proces leiden – dat is een deel van de stiel dat niet ontwikkeld is. Ik weet ook niet of die verantwoordelijkheid *daar* moet liggen. Want een groep begeleiden naar een resultaat en voor je eigen visie uitkomen, dat zijn twee verschillende dingen. Als een ontwerper die rol van begeleider krijgt toebedeeld, kan hij de rol van ontwerper vaak niet helemaal spelen omdat hij tot een consensus moet komen. Terwijl hij af en toe als ontwerper wél op tafel moet kunnen slaan. Heel veel projecten komen tot een goed eindresultaat door een sterke procesbegeleider. Soms is dat een ambtenaar, maar je merkt vandaag dat die rol doorgaans niet geformaliseerd is. En toch zie je bij goede projecten dat er een trekker is die met een juiste visie de groep weet te begeleiden tot een bepaald resultaat. Dat is een betrekkelijk onzichtbare rol, die geëxpliciteerd zou moeten worden, waarbij er duidelijk wordt gemaakt wat die rol betekent en welke mandaten die persoon toebedeeld krijgt.

JOKE QUINTENS | Zo'n 'explicitering' brengt – zeker in stedelijke context – een soort cultuurverandering, waardoor je een reflex krijgt van participatie of coproductie. Als schepen van participatiebeleid, leefmilieu en duurzame ontwikkeling hebben we een participatieambtenaar en een duurzaamheidsambtenaar 'benoemd', die als belangrijkste taak hadden binnen de organisatie participatie en duurzame ontwikkeling aan te jagen. Na een aantal jaren konden ze die rol ook effectief voluit spelen. Ik zeg niet dat die participatieambtenaar per se ruimtelijke kennis heeft, maar doordat hij horizontaal door de organisatie werkt, weet hij wel welke mensen hij naast zich moet hebben in het proces om zijn doelstelling te kunnen waarborgen. En zo krijg je een andere cultuur. Maar dat is allemaal allesbehalve evident. Mijn aanvoelen is dat de overheid op dat vlak vaak níét mee is. Ga bijvoorbeeld terug naar de kern van dit interview: kernversterking, en ruimte niet verder aansnijden. De grootste *shame* van de afgelopen tijd is het Essers verhaal. Een open gebied aansnijden, terwijl er 130 hectare op het Genkse grondgebied gewoon bijligt, waar zijn we dan in godsnaam mee bezig? We stellen ons nu de vraag hoe we mensen moeten overtuigen om in kernversterking te geloven en in dat proces mee te gaan, maar ondertussen zijn de Vlaamse overheid, de stad Genk en een groot bedrijf koudweg *collateral damage* aan het creëren.

Ik denk dat ambtenaren hier, vanuit verschillende hoeken, met kennis van zaken en in alle neutraliteit een belangrijke partnerrol

² In de periode van 2002 tot 2011 werd een groot aantal stadsvernieuwingsprojecten in 25 Vlaamse steden door de Vlaamse overheid gesubsidieerd.

Foto: Michel De Cleene

kunnen spelen. Wij hebben een aantal projecten rond ambtenarenparticipatie opgezet, bijvoorbeeld rond de ontwikkeling van de Stiemerbeekvallei. Hoe dikwijls ik als schepen van leefmilieu niet in botsing kwam met toerisme, met sport, als het ging over het innemen van ruimte... Dan is het best interessant om 'tussen de bureaus' mensen meer met elkaar vertrouwd te maken. Bij het begin van het project hebben we een grote fietstocht georganiseerd, met ambtenaren van alle mogelijke sectoren. Samen met hen allemaal op pad gaan, met de ideeën van de burger erbij: 'wat gaan we hier nu mee doen?' Die *'civil servant participation'* is iets dat zeker niet mag vergeten worden.

ANDRÉ LOECKX | Dát is inderdaad een belangrijk domein van participatie. Want dan worden ambtenaren, die doorgaans elkaar controleren, kijken of het allemaal wel binnen hun eigen budget en agenda past en elkaar desgewenst negatieve adviezen geven, stilaan coproductanten.

JOKE QUINTENS | En dan staan zij ook sterker tegenover de wisselende politieke machten.

Collectief en individueel belang

LIESBETH HUYBRECHTS | Laat ons even de brug maken naar de private partner. Die klaagt vaak dat hij buitenspel blijft. Maar heeft hij wel de juiste capaciteiten om aan het debat deel te nemen?

HELLA ROGIERS | Het gaat niet enkel over de private partijen, hoor. Wat hier al ter sprake is gekomen, is het ontbreken van een gedeelde visie. De Lijn, bijvoorbeeld, is veel met mobiliteit bezig, maar relatief weinig met ruimtelijke kwaliteit. Een project als Brabantnet, waar Bas Smets met Technum in zit, is een consortium dat er wél oog voor heeft. Voor Brabantnet zijn we in een vroeg stadium, toen de voorkeurtarief bekend waren, begonnen met communiceren en participeren. Voor De Lijn was het eerder ongebruikelijk om in het kader van zo'n groot infrastructuurproject iets dergelijks te doen vooraleer er een ontwerp lag. Een ander voorbeeld: als het Agentschap voor Wegen en Verkeer moet samenwerken met Ruimte Vlaanderen, een stad of het Departement Mobiliteit en Openbare Werken, merk je dat er niet altijd een duidelijk gedeelde visie is.

Projectontwikkelaars kunnen zich naar mijn aanvoelen wél vinden in dat kernversterkend idee. Tijdens Vastgoedevent Gent is het mij opgevallen hoezeer projectontwikkelaars en steden het met elkaar eens zijn. Die kernversterking is voor hen immers ook een goede zaak. Voor de verschillende Vlaamse overheden is kernversterking

ook iets positiefs. Er zit dus genoeg win-win in dat verhaal. Kernversterking maakt het, bijvoorbeeld, voor De Lijn ook makkelijker om een aangepast openbaarvervoersnet op te zetten. Ik denk dat de moeilijkheid bij kernversterking – naast het ontbreken van een gedeelde visie – zit in het feit dat dit vraagt om een geïntegreerde werking, iets waar we vandaag niet zo goed in zijn.

Wat ik wél zie: bij geïsoleerde projecten – zoals in het geval van de projectsubsidie en bij de Pilotprojecten – gebeurt er op projectniveau goed werk. In die consortia zitten vaak performante interdisciplinaire teams die goed presteren. Maar wat de grote projecten betreft, volg ik André wel: dáár moet de visie ontstaan. Kernversterking moet je op een hoog niveau uittekenen en ontwerpen.

ANDRÉ LOECKX | Je betoog is behoorlijk positief, Hella. Hoewel je waarschijnlijk een veel grotere voorraad negatieve verhalen zal hebben...

HELLA ROGIERS | Nogmaals: dat zijn gevallen waar er geen gedeelde visie is. Wat mij opviel, is dat heel het mobiliteitsdenken – om een voorbeeld te nemen – bij technici en ingenieurs zit die weinig bezig zijn met ruimtelijke kwaliteit. Als ik bij Brabantnet tafels organiseer waarbij de ontwerpers aanwezig zijn en mensen bemerkingen kunnen geven, dan gaat mij het er ook om dat die ontwerpers de implicatie zien van de lijnen die ze in hun ontwerpen tekenen.

ANDRÉ LOECKX | Maar het is niet zo makkelijk om de sociale kennis te vatten en te vertalen in 'welke lijn teken ik wel, welke niet'. Je moet daarvoor de sociale dimensie kunnen ontcijferen of mensen hebben die dat voor je doen. Je moet werkelijk een eersterangsontwerper zijn om die vertaling naar het ruimtelijke te kunnen maken.

LEO VAN BROECK | Dat is trouwens een groot misverstand omtrent ontwerpen: het idee dat het om tekenen gaat. Ontwerpen is eigenlijk systeemdenken. En je moet je tekeningeste zolang mogelijk uitstellen. Idealiter is je ontwerpdenken niet zo erg verschillend van je communicatiestructuur en je proces. Ga eens na in hoeveel gevallen men over 'architectuur' spreekt, terwijl het niet over gebouwen gaat. De architectuur van een softwaresysteem, bijvoorbeeld. Ik denk dat architectuur per definitie zo'n systeemkluwen is, met heel veel complexe parameters.

ANDRÉ LOECKX | Het klopt wat je zegt: ontwerpen is ook wetgevend ontwerpen, processen bedenken. Maar op een gegeven ogenblik is het ook een ontwerpgerichte die de dingen samenbrengt en vooruit helpt. Neem de stationsomgeving van Leuven, de verkeersknoep

aan het station. Tobbacq zette al zijn autoriteit in om alle betrokken partners rond de tafel te houden – handelaars, De Lijn, NMBS, AWW, ontwerpers etc. Een verzameling van tegenstrijdige belangen en agenda's. Dat heeft vijf jaar geduurd. En wat was uiteindelijk een van de dingen die het gedeblokkeerd heeft? Manuel de Sola-Morales, die met een ontwerp komt dat tegelijkertijd publieke ruimte, infrastructuur, architectuur is. Je kan daarmee de kern van ieders belang in één beweging meenemen. Ik geloof op dat vlak in de bijdrage van een sterk ontwerp.

LEO VAN BROECK | Maar vóór de Sola-Morales die vertaalslag kon maken, had hij de verlangens en problemen van alle actoren en gebruiksmodi (weekend, avond, nacht, bus, trein, oversteken, de ring, Leuven, Kessel-Lo, ...) in kaart gebracht. Je moet dat integreren. Je hebt dus een incubatietijd nodig. En dan is er het communicatietraject: het lezen van de plek, het oogsten van informatie, dat verwerken, verteren, en met iets terugkomen dat dat allemaal omarmd heeft. Dát is eigenlijk ontwerpen.

HELLA ROGIERS | Juist. Het gaat trouwens niet alleen over de problemen die er zijn, maar ook om de opportuniteiten. Het mag niet alleen een negatief verhaal zijn. En dat ontbreekt voor mij nog in dit gesprek: het aspirationele. We hebben het nu over kernversterking, maar wat is daar aspirationeel aan? Je kan wel zeggen: we moeten het doen omwille van de ecologie, maar dat is voor de meeste mensen nog altijd een ver-van-mijn-bed-show.

OSWALD DEVISCH | De urgentie is niet duidelijk voor degenen die in de verkaveling wonen...

HELLA ROGIERS | Klopt. En de vraag is: *what's in it for them?*

LEO VAN BROECK | Je graaft nu een kernpunt op, Hella. Al die *accidents de parcours* in participatietrajecten hebben uiteindelijk te maken met de fundamentele spanning tussen het individuele en het collectieve belang. En aangezien we planetair op ramkoers zitten als een Titanic op een ijsberg, aangezien de CO2 van ons land naar de buurlanden waait, kunnen we niet anders dan planetair en collectief beginnen na te denken. De situatie is zo precair dat we dit niet meer als de som van een reeks individuele oplossingen kunnen bekijken. Dit moet een collectief project worden, of het faalt. En dus is participatie eigenlijk bijna een burgerplicht.

ANDRÉ LOECKX | Ik ga daarmee akkoord, dat is de basis, het structurele dat het onmiddellijke getater overstijgt. Maar zelfs dan heb je nog verschillende modellen. Het neoliberale model zegt: het regelt zichzelf wel. Terwijl het sociaaldemocratisch model zegt: nee, de overheid

'DE MOEILIKHEID BIJ KERN-VERSTERKING – NAAST HET ONTBREKEN VAN EEN GEDEELDE VISIE – ZIT IN HET FEIT DAT DIT VRAAGT OM EEN GEÏNTEGREERDE WERKING, IETS WAAR WE VANDAAG NIET ZO GOED IN ZIJN.'

[HELLA ROGIERS]

blijft instaan voor een rechtvaardige verdeling van lasten en lusten en voor het collectief belang. De privésector moet voor een spitante circulaire economie zorgen en het civiele moet de solidariteit hooghouden.

LEO VAN BROECK | Ik zie op dat vlak een fusiemodel ontstaan. Je weet dat je het milieu niet kan redden zonder de markt, en de markt moet gecorrigeerd worden, of het wordt een meedogenloos slagveld. Ik werd onlangs gevraagd om een dag te brainstormen met de coalitie van Mechelen, waar Groen en Open VLD samenzitten. Dat is duidelijk een soort regenboogverhaal aan het worden, waarvan men weet: de markt heeft ook haar positieve effecten, we moeten die in ere houden, of het gaat stuk. En tegelijk zoeken we een evenwicht dat transversaal, over alle ideologieën heen, bijna terug een technocratie begint te worden. Daar hoop ik eigenlijk een beetje op.

ANDRÉ LOECKX | Maar dat samenwerkingsmodel waar jij het nu over hebt, dat is een ideologie. En maar goed ook. Eén die bovendien heel anders is dan die van het neoliberalisme, dat nu wereldwijd aan zet is. Als je de zaak internationaal bekijkt, is er een wonderbaarlijke vermenigvuldiging van bottom-up projecten. Maar laat ons wel wezen: de projectwinsten gaan grotendeels naar diezelfde witte middenklasse die je op alle ontwerpshetsen terugvindt. Goed geklede mannen en mooie meiden op een dure fiets. Alsof het leven één feestje is met zelfgekweekte groenten...

HELLA ROGIERS | ... En dan rijst natuurlijk de vraag: wie heeft de organisatiekracht? En daar ligt het gevaar in de evolutie van een overheid die gaat 'faciliteren'. Want voor wie wordt er gefaciliteerd? Hetzelfde gebeurt met participatie: met wie zijn we aan het participeren? Dat is tegelijk ook de moeilijkheid met de burgerdemocratie: wie zit daarin, en wie niet?

JOKE QUINTENS | Daar moet je inderdaad aandacht voor hebben. Maar je kan er aan werken! Wij hebben heel wat participatietrajecten opgezet waar we dié burger – de minder mondige, de diverse, de lager geschoolde – wel degelijk bereikt hebben. Daarom net is het zo belangrijk om die reflex te maken, om dat te organiseren.

ANDRÉ LOECKX | Wat Leo in het begin zei, vond ik heel juist. Iedereen staat in de file. Iedereen kent wel iemand die verongelukt is of in een rolstoel zit. Die vertaling naar de dagelijkse realiteit is erg belangrijk. Als je kernversterking een dagelijkse sociale dimensie geeft, wordt ze voor iedereen herkenbaar. Dat is de hechting van het kleine verhaal aan het grote, de kleine keuze aan de grote.